

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

РЕЦЕНЗИЯ

*От: проф., д.ик.н. Росица Добрева Чобанова
Институт за икономически изследвания при Българска академия на
науките, BG-1040, гр. София, ул. "Аксаков" №3*

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по *научна специалност* „Политическа икономия (микроикономика и макроикономика)“ в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 63/13.01.2022 г. на Ректора на УНСС за провеждане на конкурс за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. „Икономика“, научна специалност „Политическа икономия (микроикономика и макроикономика)“.

Автор на дисертационния труд: *Неда Илия Мужо*

Тема на дисертационния труд: ***Въздействие на политиките за устойчиво развитие върху пазарната конкурентоспособност: Сравнителен анализ на фотоволтаичния и ветрови енергиен сектор (На примера на България и Белгия).***

1. Информация за дисертанта

Дисертант *Неда Илия Мужо* се е обучавала по *научна специалност* „Политическа икономия (микроикономика и макроикономика)“ в рамките на *докторска програма към катедра Икономикс/Общикономически факултет на УНСС*, съгласно Заповед на Ректора на УНСС № 510/17.03.2016. Обучението е осъществено в *задочна* форма с държавно финансиране през периода 08.03.2016 до 08.03.2020 г. с научен ръководител проф., д.ик.н. Румен Василев Гечев, съгласно същата заповед. Отчислена с право на защита съгласно заповед на Ректора № 87/19.01.2022 г.

- **Кратка биографична справка**

Неда Илия Мужо е родена на 4.12.1989 г. в гр. Корча, Албания. Има албанско и българско гражданство. През 2012 г. завършва с отличен успех бакалавърската програма на УНСС, специалност „Международни икономически отношения“. По-късно (2014 г.) се дипломира с отличен успех в съвместната магистърска програма „Европейски бизнес и финанси“ между УНСС и Nottingham Trent University (Великобритания). От 2010 г до сега участва активно в работата на Университетския център за устойчиво развитие, УНСС. Освен майчиния език албански, владее свободно писмено и говоримо български и английски езици, ползва също италиански и испански.

- **Заемани академични и други длъжности до момента**

Неда Мужо има значителен трудов опит - над 10 години, във финансовия сектор и 3 г. в банковия сектор. От м. април 2014 г. работи в Комисията за финансов надзор (КФН), първоначално като експерт, старши и главен експерт в две управления – застрахователно и инвестиционно. Понастоящем е Началник отдел „Публични дружества, емитенти на ценни книжа и дружества със специална инвестиционна цел“, в управление „Надзор на инвестиционна дейност“. Има опит и в банковия сектор. От август 2011 до април 2014 г. работи като експерт, отдел транзакционно кредитиране в Българо-американската кредитна банка (БАКБ). Отговаря за инвестиционно кредитиране в енергийни проекти, базирани на възпроизводими енергии – фотоволтаични, ветрови, и водно-електрически централи.

- **Кратка информация за изпълнението на индивидуалния план**

Дисертант Неда Мужо е изпълнила успешно ангажиментите си по утвърдения учебен план. Полага задължителните за професионално направление 3.8. Икономика изпити (икономикс – с отличен 6, методология и методика на научните изследвания – с отличен 6, статистически методи и иконометрични модели в изследователската дейност – с много добър 5), отлично се справя и с изпитите по научната специалност (Финансова система – с отличен 6, Модели на еко-фискална политика: сравнителен анализ – с отличен 6, Социално-икономически и екологични измерения на икономическия растеж – с отличен 6).

По темата на дисертацията за периода на обучението в докторската програма Неда Мужо е участвала в два обмена по програмата Еразъм+. През периодите април – юли 2018 г., и март – юни 2019 г., е посетила три университета и участвала в над 30 семинара в Белгия. Тя осъществява обмяна на опит и чрез изследване на терен набира първични данни за нагласите на управленския състав в бизнес сектора относно възобновяемата енергия – фотоволтаична и ветрова. Освен самостоятелно, по време на обучението си в УНСС дисертант

Мужо придобива опит при провеждане на научни изследвания в колектив. За периода 2018-2021 г. е участвала в научен проект на УНСС на тема – „Национална програма за развитие: България 2030“, защитен успешно на 02.12.2021 г. на тържествено заседание в Университета за национално и световно стопанство.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Структура и обем

Представеният дисертационен труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература, 2 приложения, 14 таблици и 22 фигури. Структурата на изложението в главите следва западно европейски стил. Всяка глава има резюме, въведение, данни, теоретико-методологични основи на анализа, резултати, дискусия, литературни източници. Съдържателно изложението е както следва: първа глава е посветена на устойчивите бизнес модели за възобновяема енергия. Втора глава дискутира еко фискалната политика за устойчива и ефективна възобновяема енергия. Трета глава определя пазарните регулации за укрепването на устойчивите бизнес модели в сектора на възобновяема енергия. Обемът на труда е в рамките на възприетите практики - 173 страници, от които 139 страници са основен текст.

Оценка за: актуалност на темата; целта; задачите; обекта; предмета; основната теза на дисертационния труд. Днес националните стопанства осъществяват преход към нов стадий на развитие, съпътстван от промяна в парадигмата на формиране и провеждане на икономическа политика. Все по-остро се поставя въпроса за екологичната и социалната цена на икономическия растеж и необходимостта от въвеждането на нови критерии за характеризирание на икономическото развитие и степента на неговата устойчивост. Значението на проблема за използването на ветровите и фотоволтаичните източници на енергия се определя и от стремежа към енергийна независимост, т.е. спиране или ограничаване на вноса на енергия и/или енергийни източници. Имайки предвид ограничените собствени невъзобновяеми енергийни източници и опита да ограничи зависимостта от техния внос предимно от Русия, Близкия изток и Северна Африка, Европейският съюз провежда политика на увеличаване на производството на електроенергия на базата на възобновяеми енергийни източници, включително слънчева и вятърна енергия. Формирането на национална политика за устойчиво развитие на енергийния сектор и в частност относно на дела на използваните възпроизводими източници и реализиране на очаквани ефекти е жизнено важен проблем с нарастващо значение.

Целта на дисертационното изследване е свързана с решаване на този проблем, по-конкретно е изследване на взаимната зависимост между политиките за устойчиво развитие в сектора на електропроизводство и тяхното влияние върху пазарната конкурентоспособност на фирмите от този сектор в България и Белгия.

Формулираните **основни задачи** са подчинени на поставената цел, а именно:

Задача 1. Критичен анализ на специализираната литература по проблемите на пазарната конкурентоспособност и бизнес моделите при използването на възобновяеми енергийни източници, в частност фотоволтаични и ветрови. Систематизиране получени резултати.

Задача 2. Осъществяване на проучвания на терен чрез провеждане на дълбочинни интервюта с мениджмънта на избрани фирми от двете страни, за да се открият особеностите в подходите и поведението на фирмите при променяща се пазарна среда.

Задача 3. Анализирание на сравнителните предимства на фискалните политики за увеличение на дела и подобряване на ефективността от функционирането на бизнес моделите - са предмет на анализ в този дисертационен труд.

Задача 4. Систематизиране и оценка за ефективността от прилагането на отделни инструменти за повишаване ценовата и не ценовата конкурентоспособност на фирмите в този специфичен сегмент на енергетиката.

Задача 5. Извеждане на аргументирани предложения за прилагане на добри европейски практики в български условия, водещи до устойчиво развитие на енергийния сектор и успешна реализация на програмите и Директивите на ЕС.

Обектът и предметът на изследване са коректно дефинирани и кореспондират със заглавието на дисертацията както следва:

Обект на изследване в дисертационния труд са политиките за устойчиво развитие в енергийния сектор и в частност в сектора на фотоволтаичните (соларни) и ветровите мощности за производство на електроенергия.

Предмет на изследването е влиянието на политиките за увеличаване на дела на производството на електроенергия, базирана на фотоволтаични и ветрови източници върху пазарната конкурентоспособност.

Основната теза в дисертацията е защитена с научни аргументи.

Тя гласи, че чрез прилагането на адекватни регулаторни механизми и инструменти може да се постигне устойчива конкурентоспособност и нарастващ „двоен дивидент“ за производителите на електричество на основата на фотоволтаична и вятърна енергия. Степента на постигнатата устойчивост зависи от съответствието между приложените регулации и

функционалността на избраният от фирмите бизнес модел.

Оценка на осведомеността на дисертанта по проблематиката, разглеждана в дисертационния труд. В своя труд дисертант Мужо демонстрира широка осведоменост в областта на разглежданата трудна, сложна, теоретично и практически значима съвременна проблематика, определена от нови процеси и явления в реалната икономика. Използваната литература съдържа 160 заглавия на български и английски език, в т.ч. нормативни документи и официални източници, книги, монографии, статии в научни и периодични издания, статистически и научноизследователски източници и доклади и анализи на международни организации, както и електронни източници със специфична информация.

Следва да се подчертае, че авторът проявява подчертан интерес към изясняване в дълбочина на възникналите въпроси, като отчита съществуващите мнения в литературата и разнообразните практики на различните страни, което повишава качеството на получените резултати.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Получените резултати са ясно формулирани, надлежно обосновани и научно аргументирани. Те са актуални, могат и препоръчвам да се използват при обосновка на промени в политиките за устойчиво развитие у нас. Сред резултатите централно място за промяна на политиките имат:

- Доказването се, че някои политики, свързани със стимулиране на фотоволтаичния и ветрови енергиен сектор в България са изгубили своята актуалност.
- Привеждат се аргументи, че соларните и ветрови технологии могат да имат нарастваща роля за използване на възобновяемите източници на енергия само при въвеждане на нови конкурентни бизнес модели. Тази роля е немислима без значима държавна подкрепа, вкл. финансова (стр.48).
- Промените в цените на национално и регионално ниво имат съществено влияние върху инвестиционната възвръщаемост, а оттук и за конкурентоспособността на производителите на електроенергия (Стр.98). Дългосрочната конкурентоспособност на производителите се определя от дела на „пълните разходи в пазарната цена“ (стр.98). Факторите, които ги определят имат разнопосочно действие (стр.102), което я прави недостатъчно устойчива.
- Реализацията на програми и модели за развитие на сектора на възобновяемите източници на енергия се осъществява чрез правителствата като ключови участници (стр. 148). Тази реализация е във форма на организационни промени, които се приемат като ключов

инструмент за повишаване на ефективността на бизнес моделите (стр. 134).

- Развитието на производство на електроенергия от възобновяеми източници зависи от размера и надеждността на традиционни източници, базиращи се на въглеродороди или ядрена енергия (стр. 168).
- Природните фактори като вятъра са променливи и прекомерното им увеличаване като източници крие рискове. От тази гледна точка като недалновидно и икономически необосновано се очертава увеличението на квотата от 20% дял на възобновяемата енергия в общото производство на енергия като цел на бъдещата политика (стр.168).

Резултатите в дисертацията са потвърдени при прилагане както на общонаучните методи на изследване, така и на специфични, адекватни на предмета на дисертационното изследване (дълбочинно интервю, набиране на първични данни на терен, SWOT анализ и др.) в рамките на концепцията за устойчиво развитие.

Поставените задачи за постигане на целта на изследването в дисертацията са изпълнени.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Приемам научните и научно-приложни приноси, формулирани от автора. Те са актуални и практически приложими при формиране на политики в областта на ветровия и фотоволтаичния сектор. Могат да допринесат за по-добро управление за устойчивото развитие. Централно място сред тях имат:

- Характеризиране на механизма на институционални регулации, генериращи конкурентни пазарни предимства;
- На основата на първични данни, събрани на терен от представители на мениджмънта на фирми от България и Белгия определено въздействието на регулаторните механизми върху поведението и конкурентоспособността на фирмите;
- Предложен бизнес модел за специфичните условия на страната, който стимулира производството, основано на фотоволтаични и ветрови източници на енергия.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

В автореферата са посочени 3 броя публикации по темата на дисертацията, което е в рамките на стандартните изисквания. Две от тях са на английски и една на български. Едната е публикувана в Годишника на УНСС за 2020 г., другите са доклади, публикувани в сборници от конференции. Доколкото и

трите материала са докладвани на конференции, може да се отчете достатъчно високо равнище на разпространение на получените резултати.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд на високо равнище.

7. Бележки и въпроси

На различните гледни точки по дискутираните въпроси е отделено доста време и място в дисертацията, но за в бъдеще има още да се поработи по представянето им.

Предлагам при защитана на своя труд дисертантът да обобщи получените резултати от изследването си като формулира послания за политиките за устойчиво развитие относно равнището и тенденциите в дела на фотоволтаични и ветровите ресурси в ЕС, Белгия и България. За целта може да: дискутира по-големия дял на инвестициите за НИРД в общия обем на инвестиции в сектора в Белгия; характеризира риска при инвестиране в сектора и неговото отчитане; оцени ресурсната ефективност в националното стопанство чрез сравнение с Белгия и ЕС; определи значимостта на българския принос като дял от общия Европейски отпечатък.

8. Заключение

Представеният труд на тема: „ *Въздействие на политиките за устойчиво развитие върху пазарната конкурентоспособност: Сравнителен анализ на фотоволтаичния и ветрови енергиен сектор (На примера на България и Белгия)*“, както и направения по-горе коментар недвусмислено показват, че кандидатът в конкурса за присвояване на образователна и научна степен „доктор“, автор на представения труд е интелигентна, динамична, широкоерудирана и целеустремена личност, която е в състояние да формулира и решава самостоятелно нови икономически проблеми като прилага научен подход.

Във връзка с това с убеденост гласувам „ЗА“ за присъждане на Неда Илия Мужо на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, научна специалност „Политическа икономия (микроикономика и макроикономика)“ .

23.2.2022 г./Гр. София

Подпис: